

ВИСОКА ПОСЛОВНА ШКОЛА
СТРУКОВНИХ СТУДИЈА – БЛАЦЕ
Часопис из области економије, менаџмента и
информатике „БизИнфо“
Број 2/2010, стр. 97-105
Адреса: Краља Петра I, бр.70, 18420 Блаце

ЗАШТО И КОЛИКО БАНКЕ МОРАЈУ ДА БУДУ ПОД ДРЖАВНОМ РЕГУЛАТИВОМ

WHY AND HOW MUCH BANKS MUST BE UNDER GOVERNMENT REGULATION

Јелена Величковић

Висока пословна школа струковних студија, Блаце

Резиме: Банке су тржишне институције од посебног значаја. Једна од кључних улога банака је очување приватне и јавне штедње. Значај штедње за ниво инвестиција и економски развој земље је огроман. То указује и на значај банака. Оне су тржишне институције од посебног значаја јер ниво ефикасности њиховог функционисања у многоме опредељује ефикасност привреде. Отуда и значај регулисања њиховог пословања. Ниво државне регулативе је у теорији споран а у пракси се мењао.

Кључне речи: банка, штедња, контрола, дерегулација

Abstract: Bank of the market institutions of special importance. One of the key role of banks is to preserve private and public savings. The importance of saving for the level of investment and economic development is enormous. This points to the importance of banks. They are the market institutions of special importance because the level of efficiency of their function greatly determines the efficiency of the economy. Hence the importance of regulating their business. The level of state regulation is controversial in theory and in practice is subject to change.

Key words: bank, saving, controle, deregulation

УВОД

Опште је познато да без инвестиција нема развоја. На другој страни инвестиција нема без штедње тј., инвестиције су одређене нивоом штедње. Осим финансијских тржишта значајну улогу у процесу дефинисања нивоа штедње имају и финансијске институције међу којима истакнуту улогу играју банке. Банке су главни чувари јавне штедње, посебно штедње појединаца и породица. Губитак ових средстава услед банкротства банке или разних манипулација унутар саме банке, може имати катастрофалне последице по многе појединце и породице. Томе иде у прилог и чињеница да већина штедиша није довољно ``финансијски образована``, и не поседује довољно поузданих информација да би била у стању тачно да процени ризик одређене банке.

Наравно улога банака не може се свести на прикупљање и пласман штедње. Оне у значајној мери креирају укупну понуду новца а тиме утичу и на утврђивање вредности новца преко које се остварује значајан утицај на бројне монетарне и немонетарне варијабле. У овом тексту покушаћемо да дамо опис значаја контроле банака која за циљ има заштиту штедиша и очување нивоа штедње.

1. ДА ЛИ БАНКЕ ТРЕБА ДРЖАТИ ПОД КОНТРОЛОМ

Пословање свих привредних субјеката треба законски регулисати. Без законске регулативе нема ни минимума безбедности пословања. Банке и остали финансијски посредници у том смислу свакако не могу бити изузетак. Међутим, банке имају посебну улогу и значај за функционисање не само финансијског сектора већ и за привреду и друштво у целини. Због тога се судбина банака не може једноставно препустити хиревима тржишта а још мање неодговорним управљачким структурама унутар банака. Банке и њихови финансијски конкуренти треба да подлежу државној регулативи, пре свега, да би се обезбедила:

- сигурност јавне и приватне штедње;
- контрола токова новца и кредита ради остварења националних економских циљева (као што је већи степен запослености и ниска стопа инфлације);

- правичност и једанаке могућности при одобравању кредита клијентима и пружања осталих финансијских услуга;
- поверење јавности у финансијски систем, тако да штедња може глатко да се прелива у рентабилне инвестиције, а плаћања за робу и услуге врше брзо и ефикасно;
- држави кредити, приходи од пореза и друге услуге;
- помогло секторима привреде који имају специфичне потребе за кредитима (као што су грађевинарство, мала привреда и пољопривреда);
- избегла концентрација моћи у рукама неколико појединаца и институција

Наравно, изнети ставови нису општеприхваћени. Има аутора који сматрају да банке учествују у тржишној утакмици као равноправни учесници у којој могу да остваре профите, губитке па и да буду ликвидирани. Лоше банке не треба спасавати и у ту сврху трошити новац пореских обвезника. Како оне своје профите не деле са пореским обвезницима тако ни порески обвезници нису дужни да учествују у покривању њихових губитака. Влада нема право да средствима пореских обвезника покрива недоговорност или похлепу менаџмента било које банке. Ако се држава једном солидарише са неодговорним, ризичним, нестручним или похлепним интенцијама макар била то и велика банка, отварају се путеви олаког прихватања сличног понашања и у будућности. Свако мора да сноси трошкове сопствених промашаја. Да ли је то заиста тако и да ли је све тако једноставно? Хоће ли на крају друштвени трошкови бити већи од користи коју кажњавање неодговорних собом носи? Расправа између супротстављених становишта стара је скоро колико и савремено банкарство. У том смислу мењала се и регулатива.

Једна од најранијих теорија која се односи на регулаторне прописе заступа став да институције из области која је под регулативом саме траже да буду регулисане зато што под таквим околностима оне имају неку врсту монопола због чињенице да регулаторни прописи често забрањују улазак у област која је под регулативом¹. Банке и друге финансијске институције могу да

¹ George, J., S., 1971., **The Theory of Economic Regulation**, The Bell Journal of Economics and Management Science II

буду на губитку ако се регулатива укине, пошто више неће имати заштићена монополска права која су утицала на њихов профит.

Један други економиста, Семјуел Пелцман, сматра да регулатива штити институцију од промена у тражњи и ценама, и смањује ризик од истих². Ако је у праву онда би укидање регулативе довело у опасност функционисање банке и вероватно би као последицу имало повећање броја банака које банкротирају.

Управо тих година када су цитирани економисти конципирали своје теорије, (70-те), у банкарству долази до великих преокрета. Као најстарије и најпознатије од свих финансијских институција, банке су се у великој мери промениле у поређењу са својом првобитном формом, развијајући се у складу са тенденцијама модерног финансијског тржишта.

2. ДЕРЕГУЛАЦИЈА

Дерегулација представља главну прекретницу на путу трансформације традиционалне у модерну тржишно оријентисану банку. Почела је у САД 70-их година и убрзо се проширила на цео свет. Она се огледа у много чему. На пример, до 1990-тих година, многе државе су забрањивале банкарским компанијама да послују на њиховој територији и оснују филијале које пружају све услуге. 1994. године, у САД доноси се Riegle-Neal закон о међудржавном банкарству који омогућује холдинг компанијама да купују банке у било ком делу Сједињених Држава, и да међудржавне банке холдинг компаније могу да изврше удруживање у филијале својих банака афилијација. 1999. год. Gram –Leach-Bliley закон омогућује и припајање осигуравајућа друштава банкама. У међувремену, процес географске експанзије и консолидације банкарских и других финансијских институција увелико је превазишао границе једне нације и проширио се на целу земаљску куглу - тенденција звана глобализација.

У почетку дерегулација је дала добре резултате. Све до средине 2008. већина банака је рентабилно, али је њихово учешће на

² Samuel, P., 1976., **Toward a More General Theoriz of Regulation**, Journal of Law and Economics, August

тржишту финансијских услуга знатно опало. Комерцијалне банке које су осигуране код Корпорације за осигурање депозита САД-а и остале депонентне финансијске институције, држале су 1980. године више од 90% америчког новца. Тај је удео до 2001. године, опао на само око 45%. Током истог периода, учешће банака и осталих депонентних институција које се односи на обавезе америчког тржишта кредита опало је са око 45% укупног износа на приближно 25%. У овој области такође долази и до брзе интеграције малог броја солидних, великих банака и других финансијских компанија. На пример, број америчких комерцијалних банака опао је са око 14.000 на мање од 8.000 у периоду између 1980. и 2002. године.³ Број појединачно основаних комерцијалних банака у Сједињеним Државама је достигао најнижи ниво ако се посматра период који је нешто дужи од једног века, а скоро исти модел интегрисања примењује се широм света како у банкама, тако и у небанкарским финансијским институцијама.

Велика концентрација активе на мали број банака последица је дерегулације и интернационализације банкарског пословања. Констатација се односи како на америчке тако и на европске банке. Према подацима Светске банке за 2007. годину “три највеће банке у земљи располажу са 70% целокупне активе комерцијалних банака у Немачкој, 60% у Британији, 58% у Француској, 38% у Италији”, док у САД 37% укупне активе пословног банкарства припада трима највећим банкама. Други показатељ концентрације банака је њихов број на милион становника. Према том индикатору у Немачкој постоји 22,6 банака на милион становника, Британији 8,5, у Француској 7,9, Италији 12,5, а у САД 31,7 банака⁴. По овом критеријуму концентрације у Србији послује 4,66 банака на милион становника што је мање него у било којој наведеној земљи.

Главно обележје дерегулације је у ствари, слабљење државне контроле. Процес дерегулације почео је укидањем плафона каматних стопа које је држава прописала за штедне улоге у

³ Peter, R., Syhlvia, H., 2005., *Банкарски менаџмент и финансијске услуге*, ДАТА СТАТУС, Београд

⁴ Савин, Д., 2009., *Оквир нове банкарске регулативе*, Банкарство 11/12, стр. 18.

настојању да грађанима обезбеди праведнију добит на њихову штедњу. Истовремено, расте број нових финансијских институција, које представљају реалну опасност за примат на финансијском тржишту, а законски су добиле много већи простор за деловање. Банке проширују спектар финансијских услуга који нуде својим клијентима који су све образованији и све захтевнији. Сразмерно количини нових услуга које пружа, расте и ризик којем се излаже. Развој технологије прати и убрзава цео тај процес.

Банкарске институције притиска агресивна конкуренција осталих чланова финансијског сектора, укључујући посреднике у трговини хартијама од вредности и дилере као што су Merrill Lynch и Charels Schwab, осигуравајуће заводе као што су Аха и Prudential, финансијске компаније као што су Beneficial and Household Finance, инвестиционе фондове као што су Vanguard и T. Rowe Price и штедне институције као што су Washington Mutual и USA Federal Credit Union. У целом финансијском сектору у области услуга које нуде, присутан ја феномен *подударности* делатности. Због тога је данас немогуће проучавати банкарску делатност одвојено од осталог финансијског пословања.

3. ПРОМЕНА ЗАКОНА ИНВЕСТИЦИОНЕ БАНКЕ

Можда најбољи начин да се уочи утицај који регулаторни органи имају у области банкарства јесте проучавање неких од основних закона на основу којих држава даје овлашћења и упуства. Пре много година, инвестиционе банке су биле приватна предузећа, класични ортаклуци, који су се ослањали на капитал који су обезбедили ортаци и захваљујући коме су управљале пословањем. У суштини, све до 1970. њујоршка берза је забрањивала да инвестиционе банке постану акционарска друштва. Када је тај пропис укинут настала су два велика таласа преласка инвестиционих банака у акционарска друштва. Први талас се догодио током 70-их, а други током 80-их година, и на крају је готово свака позната фирма са Волстрита изашла на берзу. (Последња која се држала у пређашњем статусу била је фирма Goldman Saks, али је и она 1999. постала акционарско друштво.) Разлози за такав корак били су сасвим очигледни. Партнери су могли да подигну готовински кредит користећи као

колатерално јемство постојећу имовину, док су остали запослени могли лакше да добију компензацију у виду акција. Прерастање у акционарско друштво омогућавало је компанијама огромну капитализацију, што је опет повећавало количину новца коју су могле да позајме и на тај начин увећају профит кад год би силно зарадиле на рискантним трансакцијама. У периоду између 1995., када је први пут изашла на берзу као акционарско друштво и 2007. године, укупан приход компаније Лиман брадерс увећан је више од шест пута, док је њен нето профит повећан више од 17 пута.

У то време све је изгледало сјајно. Међутим, за финансијске институције прерастање у акционарска друштва није било ништа друго до нагодба са ђаволом, јер је то значило да се у суштини излажу нечему што би се најлакше могло описати као референдум који се одржава из минута у минут, у виду цене акција, а референдумско питање односи се на “здравље” њиховог пословања. Док су ствари текле глатко, све се добро одвијало – што су више биле цене акција, то су сви бивали богатији – али од тренутка када је пословна ситуација кренула у супротном правцу, тај тржишни референдум претворио се у стално изгласавање неповерења што је знатно искомпликовало проблеме са којима су те инвестиционе банке, већ биле суочене.

Пословање финансијских институција почива на поверењу. Инвестиционе банке се ослањају на краткорочне дугове у пословању, а њихово пословање подразумева разне активности – трговину, склапање споразума, управљање новцем – које опет зависе од вере јавности у њихову способност да изврше обавезе које су преузеле. Чим клијенти и кредитори банке почну да се питају може ли она да пропадне, постају много мање спремни да јој позајме новац или да тргују са њом, односно, постају много спремнији да траже повраћај свог новца.

Разуме се, нема предузећа које не брине за вредност својих акција. Међутим, за већину њих вредност акције није ништа друго до израз пословних резултата; она свакако није узрок пословних резултата. Тако би, на пример, ако би сутра нагло пала вредност акција компанија Prokter i Gembl, људи и даље куповали детерџент „ариел”. Насупрот томе, ако падне цена акција једне инвестиционе банке, то не само да драстично умањује поверење

јавности у ту банку, већ може довести до опадања њеног бонитета, што опет даље умањује вредност акција, и тако даље, све укруг.

Ако дође до пада вредности акција банке, она може да се нађе у отежаној ситуацији али не мора да остане без новца с обзиром да има могућност приступа хитној готовинској кредитној линији код Централне банке. Али, њен кредибилитет ће свакако бити умањен. У будућем периоду, због губитка поверења кредитора и клијената, она можда неће моћи да функционише. Што мање вере тржиште има у могућност опстанка банака, то су и изгледи за тај опстанак мањи.

ЗАКЉУЧАК

Крајем 2007.године почела је велика светска финансијска а затим и пуна економска криза. А она је кренула баш из Америке захвативши у почетку хипотекарне банке које су скромним америчким домаћинствима нудиле повољно кредите које ова, са својим опадајућим приходима, после неколико година, више нису у стању да исплаћују. Криза се веома брзо проширила на цео свет. Многе земље претрпеле су су оштра смањења у буџетским издацима и дубоке рецесије као цену помоћи Међународног Монетарног Фонда, који је спроводио америчку правоверност. Ово је озбиљна опомена и велика претња.

Као последица кризе клатно је кренуло у супротном правцу. САД, ЕУ и сви остали убрзано мењају законе. Законодавац се сада труди да онемогући концентрацију моћи у рукама неколико појединаца и институција. Банкама се намећу нови облици контроле и нова, строжија правила игре. Треба истаћи да се ризици никако у потпуности не могу избећи. И поштовање закона собом доноси одређени ризик, посебно ако је његовом применом дата превелика слобода појединим лицима или институцијама. Ако су они још из домена финансија ризик се умножава. Међутим, контрола банака више се не доводи у питање.

ЛИТЕРАТУРА

1. George, J., S., 1971., **The Theory of Economic Regulation**, The Bell Journal of Economics and Managment Science II

2. Peter, R., Silvia, H., 2005., *Банкарски менаџмент и финансијске услуге*, ДАТА СТАТУС, Београд
3. Савин, Д., 2009., *Оквир нове банкарске регулативе*, Банкарство 11/12
4. Samuel, P., 1976., **Toward a More General Theory of Regulation**, Journal of Law and Economics, August

